

ХАЛИЛОВ А.Д., БАРМАНОВ С.М.

Ж.Баласагын атындагы КУУ

ХАЛИЛОВ А.Д.¹, БАРМАНОВ С.М.

КНУ им. Ж. Баласагына

HALILOV A.D., BARMANOV S.M.

KNU J. Balasagyn

SPIN-код: 3278-3236, ORCID: 0009-0006-2441-7662¹

**ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТҮН ШАРТЫНДА УЛУТТУК РУХАНИЙ БААЛУУЛУКТАРДЫ
ЖАЙЫЛТУУДА ЖАНА ӨНҮКТҮРҮҮДӨ РЕСПУБЛИКАЛЫК
МАССАЛЫК МААЛЫМАТ КАРАЖАТЫНЫН РОЛУ**

**РОЛЬ РЕСПУБЛИКАНСКИХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В
РАСПРОСТРАНЕНИИ И РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДУХОВНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ НЕЗАВИСИМОСТИ**

**THE ROLE OF THE REPUBLICAN MEDIA IN THE DISSEMINATION AND
DEVELOPMENT OF NATIONAL SPIRITUAL VALUES IN CONDITIONS
OF INDEPENDENCE**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада телекөрсөтүүлөрдүн улуттук руханий баалуулуктарды жайылтуудагы жана өнүктүрүүдөгү ролун карап чыгабыз. Маданий көрсөтүүлөрдүн маани-маңызы мисалдар менен көрсөтүлөт. Коомго тийгизген пайдасы, учурдагы зарылдуулугуна токтолобуз. Аны менен катар кыргыз телекөрсөтүүсүнүн маданий программаларынын редакциясынын тарыхындагы орду бар диктор, журналисттер тарыхый жылдары каралат.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль телевизионных программ в распространении и развитии национальных духовных ценностей. Важность культурных мероприятий показана на примерах, сосредоточенных на актуальности, пользе для общества, текущей необходимости. Наряду с этим рассматриваются персоналии – дикторы и журналисты, имевшие место в истории подготовки культурных программ для кыргызского телевидения.

Abstract: In this article we consider the role of television programs in the dissemination and development of national spiritual values. The importance of cultural events is shown through examples. . They focus on relevance, benefit to society, current need. Along with this, historical years are considered speakers and journalists who have a place in the history of editing cultural programs for Kyrgyz television.

Негизги сөздөр: улуттук; каада-салт; үрп-адат; көөнөрбөс; нарк; мурас; диктор; алып баруучу; телекөрсөтүү.

Ключевые слова: национальный; традиция; обычай; вневременной; ценность; наследие; диктор; ведущий; телевидение.

Keywords: national; tradition; custom; timeless; value; heritage; announcer; presenter; television.

Заманбап маалымат каражаттары республиканын эгемендүүлүк шарттарында улуттук руханий баалуулуктарды калыптандырууда жана жайылтууда маанилүү роль ойнойт. Алар калк үчүн маалыматтын негизги булагы, коомдук пикирди калыптандыруу жана адамдардын баалуулук багыттарына таасир этүүчү күчкө ээ. Жалпыга маалымдоо каражаттары республиканын маданий мурасын сактоого жана өнүктүрүүгө чоң салым кошуп келет, ошондой эле анын маданиятын, каада-салтын, тилин жана тарыхын жайылтуу жана пропагандалоо үчүн шарттарды түзөт. Алар улуттун биримдигин чыңдоого, жарандык милдетти жана патриотизмдин калыптанышына өбөлгө боло алат.

Жалпыга маалымдоо каражаттары коомдук пикирди калыптандырууда, өлкөнүн ажырагыс тарыхый-маданий субъект катары имиджин түзүүдө, ошондой эле улуттук өзгөчөлүктү сактоодо маанилүү роль ойнойт. Алар улуттун биримдигин чыңдоого, улуттук каада-салттарды жайылтууга жана урматтоого, эне тилин, тарыхына жана маданиятына болгон кызыгууну арттырат.

Кыргызстан дагы башка эгемендүү мамлекеттердей өзүнө тиешелүү улуттук руханий дөөлөттөрү океандан терең баалуулуктары каада-салттары кәп. Аларды жайылтууда жана өнүктүрүүдө маанилүү роль ойногон түрдүү маалымат каражаттары болуп гезит, радио жана алардын сап башында турган мамлекеттик жана аймактык телеканалдар болуп эсептелет.

Баалуулуктарды калыптандырууга жана жайылтууга массалык маалымат каражаттарынын таасирин талдап, бир нече негизги пункттарды белгилесе болот [1].

Биринчиден, жалпыга маалымдоо каражаттары коомдук пикирди калыптандырууда жана баалуулуктарды кабыл алууда роль ойнойт. Журналисттер жана редакторлор жаңылыктарда, маданий программаларда жана басылмаларда кандай баалуулуктар жана идеалдар көрсөтүлгөнүнө олуттуу таасир этээри туурасында план коюшу кажет. Бул коомчулуктун бул маданияттын кайрадан жаңыча кабыл алуусуна таасир этет.

Экинчиден, жалпыга маалымдоо каражаттары улуттук баалуулуктарды талкуулоо жана жайылтуу үчүн аянтча болуп саналат. Журналисттер жана коомдук ишмерлер ар кандай каада-салттарды, ырым-жырымдарды, тарыхты жана маданияттын башка аспектилерин талкуулоо жана жайылтуу үчүн активдүү пайдалана алышат [2].

Үчүнчү аспект - маданий мазмунду өнүктүрүү. Мамлекеттик телеканалдар маданий долбоорлорду, анын ичинде улуттук руханий баалуулуктарды жана салттарды чагылдырган тасмаларды, программаларды, радиоберүүлөрдү жана интернет-контенттерди түзүүгө жана жайылтууга тийиш. Себеби бул азыркы учурдагы Кыргыз Республикасынын президенти Садыр Жапаровдун —Улуттук нарк-насил, каада-салт, үрп-адаттарды жайылтуу| жарлыгынын жайылтуу саясатына толук баш ийет.

Кыргызстан башка кәптөгөн өлкөлөр сыяктуу эле эгемендүүлүктүн шарттарында улуттук руханий баалуулуктарды калыптандыруу жана жайылтуу жаатында кыйынчылыктарга кабылган. Бул процессте массалык маалымат каражаттарынын ролу өтө маанилүү болгон. Себеби ал коомдук пикирге жана жарандардын аң сезимине эбегейсиз таасир тийгизе алаган күчкө ээ. Улуттук руханий баалуулуктарды калыптандыруу үчүн күчтүү курал боло алган.

Бирок, белгилей кетүүчү жагдай, жалпыга маалымдоо каражаттары да бул жаатта улуттук руханий баалуулуктарды калыптандыруу жана жайылтуу жөндөмүнө таасирин тийгизе турган кыйынчылыктарга жана көйгөйлөргө дуушар болушу мүмкүн. Алардын айрымдарына цензура, сөз эркиндиги, башка баалуулуктарды жана стандарттарды алып келиши мүмкүн болгон чет элдик маалымат каражаттарынын таасири дагы роль ойнойт.

Телевидение өзүнө – радио, кино, фото, живопись жана театрдын мүмкүнчүлүктөрүн айкалыштырат. Сүрөт менен үндү синхрондуу берүү менен ал эфирдик сүрөттөрдүн дээрлик толук жандуу болушуна жетишүүгө, окуялардын убактысынын дал келишин жана аларга көрүүчүлөрдүн байкоосун камсыз кылууга жөндөмдүү. Телекөрсөтүүнүн мынчалык тез жана массалык жайылышынын төмөнкү себептерди белгилөөгө болот:

1. Маалымат тез жана комплекстүү жана ошондуктан өтө жеткиликтүү;
2. Телеберүүлөрдү түшүнүү оңой тилде даярдалып көрсөтүлөт;
3. Көрүүчүнүн жеке катышуусун жараткан эффекти пайда кылат;
4. Адам маалыматтын олуттуу бөлүгүн көрүү аркылуу алат [3].

Азыркы мезгилде Улуттук телерадиоберүү корпорациясындагы —Манас таануу интеллектуалдык теледолбоору. Бул программанын концепсиясы өлкө аймагынан тандалып баштапкы турлардан женип келген мектеп окуучулары ортосундагы Манас үчилтиги боюнча суроо-жооп форматындагы таймаш. Аларды баалаган залкар манасчы жана окумуштуулар калыстык кылышат – бул өз кезегинде мектеп окуучуларын, жаштарды ал гана эмес улуу муундун өкүлдөрүн Манас эпосу жана кыргыздын көөнөрбөс тарыхын билүүгө жана анын жайылышын камсыз кылган көрсөтүү катары кабыл алынат.

Ага катар эле УТРК Маданият каналында көрсөтүлүүчү —Тоолуктардын ток шоусу программасы. Программанын ичинде "Төкмөлүк энөр", "Келиндин орду", —Мүчөл жаш "Сыйлашуу", "Кыргыз баласы менен тоонун байланышы" жана башка улуттук руханий баалуулуктардын тарых-таржымалы жана чечмелениши туурасына талдоочулар менен кеңири кеп кылынган маек форматындагы телекөрсөтүү.

—Улуу көч көрсөтүүсү. Бул программада төкмө акындардын айтышы, кыргыздын улуттук аспаптарынын коштоосундагы улуттук кайрыктар менен катар сүрөт искусствосу жана башка баалуулуктар келеген меймандар менен бирге талкуулашат.

Ушундай эле концепсияны өзүнө камтыган Маданият, тарых, тил каналындагы —Төкмө келсе төр бошот берүүсү. Анда акындар комуз менен улуттук каада-салтыбыздын бири болгон уйкаш ыр-саптар аркылуу айтышуу, акыйлашуу өткөрүшөт. Мында кыргыздын улуу керемет чечендик энөрү тартууланат.

—Улут наркы – улуу тил телепрограммасы, анда мамлекеттик кызматтарды аркалаган кызматкерлер менен биргеликте ал тармакта мамлекеттик тилдин абалы деги эле тил көйгөйлөрү туурасында кеңири толкуу жүргүзүлөт.

Буга катар азыркы тапта Улуттук телерадиоберүү корпорациясынын курамына кирген Талас облустук телерадио компаниясында дагы улуттук руханий баалуулуктарды чагылдырып көрүүчүлөрүнө тартуулап келе жаткан программалар жок эмес.

Алар —Улуттук нарк көөнөрбөс казына телекөрсөтүүсүткыргыздын унутта кып бара жаткан ырым-жырымдары менен бирге салт-санаасын мураскерлер аркылуу көрсөтүү жана жайылтууну камтыйт.

—Таберикл кӛрсӛтүүсү кыргыздын ата-бабалардан бери келе жаткан улуттук кол ӛнӛрчүлүгү аны аздекеп багып, муундан муунга үйрӛтүп келе жаткан иш билги чоң апалардын элечек даярдоосу, курак куруусу, шырдак жана башка улуттун уңгусу болгон буюм-тайымдар кандай жол менен жасалаары туурасында кеңири баяндалып, чагылдырылат.

Эгемендүүлүктүн шартында кыргыз телекӛрсӛтүүсү да коомдун кӛп улуттуу жана кӛп конфессиялуулугун сыйлоону жайылтып келет. Коомдук жана адеп-ахлактык маселелерди активдүү талкуулап, баалуулуктар жана ишенимдер жӛнүндӛ коомдук диалогду камсыздай алат. Алар коомдук пикирди калыптандыруу менен ӛлкӛдӛгү саясий-социалдык кырдаалга д таасирин тийгизет жана пропагандалайт [4].

Азыркы учурда ММК ар бир адамдын жашоосунда чоң роль ойнойт. Алар —инсанга анын социалдык ролдорунун жыйындысында – жаран, үй-бүлӛ мүчӛсү, бүтүндӛй коомдун ӛкүлү жана белгилүү бир аймактын жашоочусу катары карайт. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын мазмуну адамдын коом жана анын подсистемалары менен болгон байланыштарынын бардык аспектилери, инсан кирген коомдук мамилелердин бардык чӛйрӛлӛрүн камтыйт [5].

Массалык маалымат сан жагынан чоң, демейде географиялык жактан аудиторияга арналган жана таралышынын ылдамдыгы жана ырааттуулугу, дээрлик бир убакта керектӛӛ жана кыйыр, белгилүү бир деңгээлде стереотиптүү мүнӛзү менен ӛзгӛчӛлӛнӛт [6].

Учурда Улуттук телерадиоберүү корпорациясынын курмамындагы жети облустагы телеканалдар кӛз карандысыз маалымат каражаттары руханий баалуулуктар тууралуу коомдук талкууну ӛнүктүрүүгӛ, пикир алмашуу аянтчаларын түзүүгӛ жана улуттук иденттүүлүк тууралуу маанилүү талкууларды баштоого жана мамлекеттик саясатты активдүү жүргүзүүгӛ салым кошууда. Алар ошондой эле толеранттуулуктун жана башка маданий каада-салттарды урматтоонун жактоочусу катары чыга алат. Маданий кӛп түрдүүлүктүн жана коомдун түрдүү топторунун ортосундагы диалогдун сакталышына биринчи кезекте ӛбӛлгӛ түзӛт.

Натыйжада эгемендүүлүктүн шартында руханий дӛӛлӛттӛрдү сыйлоону камсыздоодо, маданий мурастарды ӛнүктүрүүдӛ жана улуттук ӛзгӛчӛлүктү бекемдӛӛдӛ эгемендүү кыркы телеберүүлӛрү зор таасирди берип келүүдӛ.

Бирок, сӛз эркиндигин чектӛӛ жана цензура да жалпыга маалымдоо каражаттарынын улуттук руханий баалуулуктарды жайылтуу мүмкүнчүлүгүнӛ терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Бул кӛз карандысыздыкты сактоо жана чыңдоо үчүн мамлекеттик бийлик органдары тиешелүү чараларды кӛрүүсү зарыл, анын ичинде: мыйзамдык базаны ӛркүндӛтүү, массалык маалымат каражаттарынын финансылык кӛз карандысыздыгын колдоо, журналистиканын кесиптик стандарттарын жана этикалык принциптерин илгерилетүү, ошондой эле критикалык ой жүгүртүүнү ӛнүктүрүү үчүн медиа-билим берүүнү ӛнүктүрүү. калк арасында маалыматтык сабаттуулукту жогорулатуу жана башкалар.

Жалпысынан алганда, кыргыз массалык маалымат каражаттарынын кӛз карандысыздыгы улуттук руханий баалуулуктарды жайылтууда жана ӛнүктүрүүдӛ негизги ролду ойнойт жана бул кӛз карандысыздыкты сактоо республиканын маданий мурасын жана ӛзгӛчӛлүгүн жайылтуу менен бирге бекемдӛӛнүн негизги элементи болуп саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Информационное общество. Информационные войны. Информационное управление. Информационная безопасность / Под ред. М.А. Вуса. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 1999, 212 с.
2. Корконосенко С.Г. Основы журналистики: Учебное пособ. для университетов. – Москва: Аспект Пресс, 2004, 287 с.
3. Кузнецов, Г., Цвик В.Л., Юровский А.Я. Телевизионная журналистика. – Москва: Высшая школа, 2002.
4. Сиберт Ф.С., Шрамм У., Питерсон Т. Четыре теории прессы. – Москва: ВАГРИУС, 1998, 224 с.
5. Социология журналистики / Под ред. Е.П. Прохорова. – Москва: Изд-во Московского государственного университета, 1981, 232 с.
6. Шаповалова О.А. Роль каналов неличной коммуникации в формировании ценностного отношения к здоровью // Материалы докладов XIV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И.А. Алешковский, А.И. Андреев. Том 3. – Москва: Издательский центр Факультета журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007, 528 с.